До разової спеціалізованої вченої ради
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ID 12313
01601, м. Київ, вул. Володимирська, 26

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора Шепітька Михайла Валерійовича на дисертацію Суржика Юрія Валерійовича «Правові позиції Європейського суду з прав людини та їхній вплив на кримінально-правове регулювання в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження пов'язана із реалізацією європейської кримінальної політики в Україні. Це здійснюється через виконання взятих зобов'язань в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, а також через ратифікацію та імплементацію положень конвенцій, директив та рамкових рішень. Окремим напрямом в кримінальному праві стало формування європейських стандартів прав людини через виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні у відповідності до Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV та у відповідності до Конвенції Ради Європи про захист прав і основоположних свобод щодо питань її тлумачення і застосування як самої Конвенції 1950 р., так і Протоколів до неї.

Практика застосування рішень Європейського суду з прав людини в Україні визначає сучасні стандарти захисту прав людини і відображається в рішеннях Конституційного Суду України, Верховного Суду та прямо чи опосередковано впливає на кримінальне законодавство України під час тлумачення Конвенції Ради Європи про захист прав і основоположних свобод. Важливим є й те, що на теперішній час в кращих закладах вищої освіти, що готують юристів, – формуються окремі навчальні дисципліни "Європейське кримінальне право", "Кримінальне право у рішеннях ЄСПЛ", "Міжнародні

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 152-04/4
«11» 04 2016 р.

стандарти прав людини у кримінальному праві" та ін., що дає змогу якісної підготовки кваліфікованих правознавців.

Тематика підготовленої дисертації узгоджується із виконанням роботи у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка у межах наукових програм за темою «Розробка системного вчення про основні права людини з метою втілення в Україні європейських правових цінностей у контексті розбудови громадянського суспільства» №19 БФ 042-01. Мета запропонованого дисертаційного дослідження полягає у «дослідженні практики ЄСПЛ як джерела кримінального права України, вивченні окремих проблем імплементації правових позицій ЄСПЛ до національного кримінального права України та впливу на кримінально-правове регулювання» (с. 19). На досягнення названої мети були сформульовані дев'ять завдань, які були досягненні і зафіксовані як наукова новизна одержавних результатів (с. 21-25) та в дев'яти загальних висновках (с. 184-191).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. На підставі опрацювання широкого кола наукових праць, що мають загальнотеоретичний, конституційний, міжнародно-правовий, порівняльно-правовий та кримінально-правовий характер, а також аналізу законодавства України, дисертантом було надано належні науково обґрунтовані теоретичні положення та практичні рекомендації. Сформульовані положення, висновки та пропозиції є важливими для кримінального права як галузі права, науки та навчальної дисципліни, а також є новими для ефективного правозастосування.

Достовірність отриманих наукових результатів обумовлена застосуванням цілого комплексу методів, які стали методологічною основою дослідження (аналіз та синтез, моделювання, статичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий та історико-правовий). Обрані методи дослідження використовувалися в їх логічному взаємозв'язку, що як наслідок забезпечило єдність та об'єктивність отриманих результатів.

Достовірність отриманих результатів забезпечена належною теоретичною основою дисертаційного дослідження, а також достатньою емпіричною базою роботи у виді правових позицій ЄСПЛ, рішень Конституційного Суду України, Верховного Суду, місцевих та апеляційних судів України у кримінальних справах.

Висновки сформульовані дисертантом відрізняються високим рівнем обґрунтування. Автор навів достатню кількість аргументів для обґрунтування позицій, які він займає. Слід відзначити науковий стиль виконання дисертаційного дослідження, що вдало ілюструється теоретичними положеннями, узагальненими статистичними даними та проаналізованими правовими позиціями ЄСПЛ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером та змістом розглянутих питань дисертація є комплексним дисертаційним дослідженням впливу практики ЄСПЛ на кримінально-правове регулювання в Україні.

Так, відповідно до вимог наукової новизни дисертантом уперше:

– типізовано практику ЄСПЛ на рішення, в яких міститься прецедентна норма (що формується Судом через неодноразове використання певної правової позиції щодо загального роз'яснення конвенційних положень) та на рішення, ухвалені проти України (в яких Суд досліджував права особи з урахуванням особливостей української правової системи);

– запропоновано внесення змін до КК України із фіксацією того, що його положення мають застосовуватись з урахуванням практики ЄСПЛ і регулярно переглядатися на предмет відповідності практиці ЄСПЛ, а у разі виявлення невідповідностей мають бути ініційовані зміни до його положень;

– сформульовано оновлену редакцію ч. 1 ст. 81 КК України щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання;

– врегульовано питання обчислення строку заміненого судом покарання особам, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення строком понад

15 років та їм було замінено покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк.

Важливим є те, що результатом здійсненого дослідження стали пропозиції щодо розв'язання окремих теоретичних та правотворчих проблем впливу правових позицій ЄСПЛ на кримінально-правове регулювання (додаток 1, с. 221-222). У цілому вивчення дисертації свідчить про ґрунтовне розкриття змісту положень, що входять до наукової новизни одержаних результатів.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, у наукових працях. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у достатній кількості наукових публікацій: 11 наукових працях, з яких – 6 наукових статей (з них – 1 у наукових виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази «Scopus», 5 – у фахових наукових виданнях України), та 5 доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях.

Апробація результатів дисертації відбулася належно, що випливає з того, що основні положення дисертації були оприлюднені та доповідалися на чотирьох міжнародних та національних наукових та науково-практичних конференціях.

Значення праці для науки і практики полягає в тому, що пропозиції здобувача є актуальними та мають очевидну перспективу подальшого впровадження при вирішенні завдань у дослідницькій, правотворчій та практичній діяльності, пов'язаних із кримінально-правовим регулюванням та захистом прав людини, а також під час здійснення викладання навчальних дисциплін кримінально-правового спрямування.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Заслуговує схвалення структура дисертації, в якій у логічній послідовності від загального до окремого, у межах трьох розділів та дев'яти підрозділів, охоплено проблематику дослідження. Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки, із яких основний текст – 175 сторінок, список використаних джерел (28 сторінок), 2 додатків (на 4 сторінках).

Перший розділ дисертації присвячений практиці ЄСПЛ як джерела кримінального права України (с. 27-69). Зокрема, у цьому розділі охарактеризовано концепцію багатоджерельності кримінального права України (підрозділ 1.1, с. 27-35), практику Європейського суду з прав людини як джерела кримінального права України (підрозділ 1.2, с. 35-48) та впливу правових позицій Європейського суду з прав людини на кримінально-правове регулювання в Україні через їх імплементацію до кримінального права України (підрозділ 1.3, с. 48-69).

Здійснене дослідження дозволило визначити джерела кримінального права, встановити правову природу рішень ЄСПЛ, а також їх види (типи), встановити обов'язковість врахування практики ЄСПЛ в чинному КК України та правозастосовній практиці (за певними правилами). Заслуговує на увагу постановка проблеми автором щодо ініціація змін до положень КК України для приведення його у відповідність до міжнародних стандартів прав людини (с. 22).

Другий розділ дисертації охоплює дослідження правових позицій ЄСПЛ для забезпечення принципу верховенства права в Україні, що включає дослідження верховенства права як загальноправового принципу через його втілення в практиці ЄСПЛ (підрозділ 2.1, с. 73-93), захисту основоположних прав та свобод людини як основна складова принципу верховенства права (підрозділ 2.2, с. 93-111) та значення правових позицій Європейського суду з прав людини для забезпечення принципу «non bis in idem» в Україні (підрозділ 2.3, с. 111-125).

Здобутком автора на сьогодні слід вважати дослідження того, що під час збройного конфлікту держава має встановлювати обмеження прав людини відповідно до гостроти становища, а також обмеження мають бути пов'язаними із бойовими діями. Дисертант робить висновок, що це може відбутись через формування загальної практики національних судів шляхом формування Верховним Судом правової позиції, якою буде розтлумачено положення "в умовах воєнного або надзвичайного стану" (с. 110, 126).

Третій розділ дисертації стосується окремих питань імплементації правових позицій ЄСПЛ до кримінального законодавства України. У зв'язку із цим поетапно аналізуються окремі питання імплементації правових позицій ЄСПЛ у правотворчу діяльність в Україні (підрозділ 3.1, с. 128-149), врахування правових позицій ЄСПЛ національними судами під час вирішення кримінально-правових питань (підрозділ 3.2, с. 149-165) та окремі проблеми врахування практики ЄСПЛ у науці кримінального права України (підрозділ 3.3, с. 165-180). Останній розділ вказує на логічність побудови монографічного дослідження та його завершеність у цілому.

Автор широко використовує судову практику України та глибоко аналізує правові позиції ЄСПЛ як для ілюстрації власних позицій, так і для доведення необхідності змін в наукових підходах та правотворчій діяльності. На завершення кожного розділу у дисертації формуються обґрунтовані та лаконічні висновки. Заслуговують схвалення узагальнені висновки, які є підсумком здійсненого дослідження.

Дисертаційне дослідження Ю. В. Суржика має належний ступінь обґрунтованості сформульованих висновків та наданих пропозицій щодо впливу правових позицій Європейського суду з прав людини на теорію та практику кримінального права в Україні. Наукові висновки та пропозиції підтверджені реальними емпіричними, статистичними, інформаційними та іншими даними. Автором використано широке коло літературних джерел та нормативно-правових актів із опанованої проблематики (236 найменувань). Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам. Порушень академічної доброчесності офіційним опонентом не виявлено.

Усе зазначене дозволяє позитивно оцінити дисертацію, належний теоретико-методологічний рівень, самостійність її підготування, наявність певних елементів наукової новизни. Загалом позитивна оцінка розглядуваної роботи Ю. В. Суржика дозволяє звернути увагу на окремі дискусійні положення, а також висловити зауваження:

1. Дослідження впливу правових позицій ЄСПЛ на кримінально-правове регулювання потребує дослідження європейського вектору розвитку кримінального права в Україні, що безумовно пов'язується із європейським стратегічним курсом та євроінтеграційними прагненнями, що закріплені в Конституції України (преамбула, ст. ст. 85, 102, 116). У зв'язку із цим бажаним було, на нашу думку, дослідити витоки та сучасний стан реалізації цього курсу через дослідження європейської кримінальної політики в Україні, включаючи вплив на цей інтеграційний процес – захисту прав людини і основоположних свобод через правові позиції ЄСПЛ.

2. Дисертант, виходячи із здійсненого аналізу рішень ЄСПЛ, а також виявлених проблем їх виконання та впливу на правотворчу діяльність в Україні, вказує на необхідність фіксації в КК України того, що його положення "мають застосовуватися з урахуванням практики ЄСПЛ" (с. 22, 221). Для посилення цього положення автор формулює такі правила: 1) суди мають посилатись на практику ЄСПЛ у кримінальних справах, зокрема і під час воєнного або надзвичайного стану; 2) кримінальний закон необхідно застосовувати, не порушуючи саму правову природу покарання; 3) ВС має надавати чіткі загальні позиції у вирішенні проблем матеріального кримінального права, що дозволить забезпечити єдність судової практики як основної складової принципу законності в кримінальному праві (с. 24). Виходячи з цього, дисертанту необхідно пояснити, яким чином Верховний Суд має забезпечити єдність судової практики, оскільки на сьогодні постанови його Пленуму вже фактично втратили свій вплив, а огляд практики ВС має тільки ознайомчий ефект для фахівців в кримінальному праві. Натомість посібники (гайди) за відповідними статтями Конвенції Ради Європи про захист прав і основоположних свобод є достатньо стабільними та мають ефект тлумачення із наочним матеріалом з прямими посиланнями на рішення ЄСПЛ.

3. На с. 25, 32, 34, 184 автор відстоює багатоджерельність кримінального права, приходячи до висновку, що до джерел кримінального права необхідно включати і інші, крім КК України, джерела – Конституцію України, міжнародні

договори, Закон України «Про амністію» та окремі (спеціальні) закони про амністію; нормативно-правові акти інших галузей права; акти судової надбудови права, практика вищих судових установ (включаючи ЄСПЛ), а також кримінально-правова доктрина. Слід погодитися із таким підходом автора, однак пропозиції автора щодо внесення змін до ст. 3 КК України щодо формування основ кримінального законодавства (с. 221) відобразили тільки окремі з них, виключаючи, наприклад, кримінально-правову доктрину.

4. На с. 159, 160 дисертант робить висновок про те, що "значним бар'єром, який уповільнює інтеграцію міжнародних стандартів у вітчизняну правову систему, виступає також мовний чинник та проблема якісних перекладів прецедентних рішень міжнародного судового органу, оскільки значна частина впливових рішень залишається неперекладеною українською мовою, що ускладнює їхнє використання в національній практиці" (див. також с. 183, 190). Разом із цим такий висновок може бути віднесений до дискусійних в умовах триваючої судової реформи в Україні та постійного відбору суддів у суди різних інстанцій. Це пов'язано із тим, що до кандидатів на посаду судді згідно Закону України "Про судоустрій та статус суддів" від 2 червня 2016 № 1402-VIII можуть бути внесені зміни із висуненням додаткової вимоги знання іноземної мови, що надасть можливість вирішити питання інтеграції європейських стандартів у цій частині.

5. Цікавим з наукової точки зору є постановка проблеми в дослідженні "врахування практики ЄСПЛ у науці кримінального права України" (с. 165-180), що пов'язується, зокрема із "належною підготовкою суддів, прокурорів і працівників пенітенціарних установ, здатних застосовувати нові процедури відповідно до європейських критеріїв та стандартів" (с. 166). При цьому, на нашу думку, необхідно також здійнювати дослідження і в зворотньому напрямі – впливу науки кримінального права на практику ЄСПЛ. Окремим напрямом дослідження могло також стати дослідження викладання Європейського кримінального права в Україні та інших державах в контексті кримінально-правового аналізу рішень ЄСПЛ.

Сформульовані зауваження, у переважній більшості мають дискусійний характер і тому, суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертаційної роботи.

Таким чином, дисертаційне дослідження Суржика Юрія Валерійовича відповідає обраній спеціальності 081 «Право». Дисертація виконана здобувачем особисто на високому теоретичному рівні. Робота характеризується єдністю змісту, логічною послідовністю та належною аргументацією, містить наукові положення та науково обґрунтовані теоретичні результати проведених здобувачем досліджень, що мають істотне значення для правової галузі, що підтверджується належною апробацією роботи та підкреслює високий особистий внесок здобувача в науку. Оформлення дисертації відповідає встановленим МОН України вимогам. На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертація Суржика Юрія Валерійовича на тему «Правові позиції Європейського суду з прав людини та їхній вплив на кримінально-правове регулювання в Україні», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а Суржик Юрій Валерійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

професор кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **М. В. Шепітько**

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Вх. № 152-11/2
«11» 04 2025 р.

Підпис проф. Шепітька М.В.
засвідчую
Вчений секретар Людмила Лейба